

УДК 341.231.14

**СВОБОДА СЛОВА І СВОБОДА ПРЕСИ: ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ
В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ**

Червяцова А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: Статтю присвячено визначенню співвідношення між свободою слова і свободою преси. Виходячи з аналізу практики, яка існує в країнах Західної Європи та Північної Америки, виділені три основні підходи до вирішення цього питання: перший підхід отождествляє свободу слова і свободу преси; згідно з другим – свобода преси має ширше значення у порівнянні зі свободою слова; третій підхід, який демонструється практикою, зокрема, Конституційного Суду ФРН та Європейського суду з прав людини розглядає свободу преси як необхідну гарантію свободи слова. Саме цей підхід, на нашу думку, є найбільш зваженим.

Ключові слова: свобода слова, свобода преси, право на свободу вираження поглядів, права ЗМІ, права журналістів, гарантії свободи слова.

Аннотация: Статья посвящена установлению соотношения между свободой слова и свободой прессы. Исходя из анализа практики, существующей в странах Западной Европы и Северной Америки, выделены три основные подходы к решению этого вопроса: первый подход отождествляет свободу слова и свободу прессы; согласно второму, – содержание свободы прессы шире содержания свободы слова, третий подход, который демонстрируется практикой Конституционного Суда ФРН и Европейского суда по правам человека, рассматривает свободу прессы как гарантию свободы слова. Именно этот подход, по нашему мнению, является наиболее обоснованным.

Ключевые слова: свобода слова, свобода прессы, право на свободу выражения взглядов, права СМИ, права журналистов, гарантии свободы слова.

Annotation: This paper is concerned with establishing the relation between freedom of expression and freedom of the press. Based on the analysis of practices in the countries of Western Europe and North America, divided into three main approaches to address this issue: the first approach identifies freedom of speech and freedom of the press; the second – the content of freedom of the press wider content of the freedom of speech, the third approach, which demonstrates the practice of the Constitutional Court of NGF and the European Court of Human Rights considers freedom of the press as a guarantee of freedom of speech. This approach, in our opinion, is the most reasonable.

Key words: freedom of speech, freedom of the press, the right to freedom of expression, media rights, the rights of journalists, guarantees freedom of speech.

Свобода слова і свобода преси є необхідними гарантіями існування демократичного суспільства. Сучасне розуміння соціальної цінності цих прав виходить з їхнього виключного значення як фундаменту демократії й, одночасно, передумови здійснення інших прав і свобод. Демократія не може існувати без свободи слова, свободи преси, вільного обміну думок, поширення ідей, дискусії, без права на отримання інформації. Свого часу Томас Джефферсон зазначив: «Якщо який-небудь народ сподівається, що може залишатися неосвіченим і бути вільним, він бажає неможливого, того, чого ніколи не було і не буде». Інші права людини, такі як право на свободу мирних зборів, свобода совісті та віросповідання, право на свободу об'єднання, свобода творчості, виборчі права не можуть бути реалізовані без права на свободу вираження поглядів, складовими якої є свобода слова і свобода преси.

Актуальним проблемам свободи вираження поглядів, свободи слова і свободи преси присвячені роботи як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема, Ш. Голдман (Sh. Goldman), Т. Емерсон (T. Emerson), М. Л. Ентін, Ф. Кемпіс (F. Kempes), А. М. Колодій, Р. Ланденсон (R. Landenson), Г. Летсас (G. Letsas), В. І. Мункян, А. Ю. Олійник, П. М. Рабинович, В. О. Туманов, С. Фарран (S. Ferran), Ж. Хеммер

(J. Hemmer), В. М. Шаповал, С. Шевчук, М. Яніс (M. Janis) та інші.

Мета і завдання статті полягає у визначенні змісту і співвідношення між суміжними свободами – свободою слова і свободою преси, виходячи з аналізу відповідного досвіду, який існує в різних правових системах.

Як правило, обидві свободи знаходять відображення у конституційно-правових актах та міжнародних документах у галузі прав людини Так, Перша поправка Конституції США гарантує кожному право на свободу думки, слова і преси, забороняючи Конгресу США приймати закони, які ці права обмежують. Стаття 5 Основного Закону ФРН встановлює гарантії свободи слова і свободи преси. Декларація прав людини і громадянина 1789 року, яка є складовою Конституції Французької Республіки, у статті 11 проголошує «свободу висловлюватися, писати й друкувати вільно». Стаття 54 Конституції Республіки Польща у першій частині проголошує право на свободу вираження поглядів, а також на отримання і поширення інформації. Частина друга цієї статті забороняє попередню цензуру засобів масової інформації, а також ліцензування преси. Разом із тим, можна навести приклади нормативно-правових актів, які окремо не оговорюють свободу преси, розглядаючи її як складову свободи слова. Це стосується, зокрема, Європейської конвенції про захист прав і

основоположних свобод людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

У теорії і практиці конституційного права сформувалися, як мінімум, три підходи до вирішення проблеми співвідношення свободи слова і свободи преси. Перший підхід розглядає свободу слова і свободу преси як тотожні свободи, що мають однаковий зміст. Свобода преси є свободою слова для журналістів, репортерів, редакторів, власників ЗМІ тощо. Тобто свобода преси – це свобода слова, яка належить спеціальному суб'єкту. Такий підхід був запропонований ще Алексісом Дайсі, який розглядав свободу слова і свободу преси як взаємозамінні поняття [1]. Виходячи з тотожності свободи слова і свободи преси, Верховний Суд США у рішенні по справі *A-G. Guardian Newspaper Ltd.* зазначив, що право ЗМІ отримувати інформацію і поширювати її є не більшим і не меншим від загального права, яке належить громадянськості [2]. На сьогоднішній день більшість коментаторів гарантій Першої поправки Конституції США, стверджують, що свобода преси не містить додаткових прав у порівнянні зі свободою слова (попри те, що Конституція США називає свободу преси поряд зі свободою слова).

Ототожнення свободи слова зі свободою преси має певні переваги, оскільки гарантує індивідам такі ж самі права, що й пресі та іншим ЗМІ, без будь-якої дискримінації на користь «інформаційних інституцій». Але разом із тим йому притаманні й певні недоліки. Якщо свобода слова і свобода преси – суть те саме, законодавчі посилання окремо на свободу преси, свободу теле-, радіомовлення є зайвими, оскільки нічого не додають до свободи слова. Ототожнення свободи преси зі свободою слова виглядає неприйнятним особливо там, де конституції надають ЗМІ окремі гарантії діяльності. Крім того, такий підхід не врахує сильного аргументу щодо необхідності надання ЗМІ спеціальних прав, імунітетів, гарантій та привілеїв, враховуючи їхню особливу соціальну функцію. Так, газети можуть стверджувати імунітет від податків, зборів, штрафних санкцій, розмір яких унеможливило їхню діяльність.

Згідно з другим підходом свобода преси має ширше значення у порівнянні зі свободою слова. Свобода преси існує як інституційна свобода, покликана захистити діяльність ЗМІ як інститутів – спеціальних суб'єктів, що мають права і гарантії, ширші за ті, які надані свободою слова. В американській практиці розмежування між свободою слова і свободою преси проводиться у кластичній статті Поттера Стюарта (*Potter Stewart*), колишнього судді Верховного Суду США [3]. Таку позицію поділяє і Королівська комісія з питань преси Великої Британії, наголошуючи на тому, що преса повинна бути вільною від обмежень настільки, щоб «...власники, редактори, журналісти задовольняли публічний інтерес в оприлюдненні фактів і думок, без яких електорат не може прийняти відповідального рішення» [4, § 2,3].

Наведені аргументи викликають критику, оскільки ставлять інтереси свободи преси вище за інтереси свободи слова. За таких умов свобода преси може тлумачитися на шкоду коду або у спосіб, несумісний з інтересами і цінностями свободи слова. Одним з можливих тлумачень, яке впливає з

припущення про більш широкі гарантії свободи преси, може бути твердження, що власник або редактор газети чи мовного каналу має абсолютне право визначати зміст повідомлень. Таким чином, він матиме можливість, посилаючись на гарантії свободи преси, визначити політичну лінію ЗМІ, ігноруючи інтереси аудиторії у плюралізмі думок. Конфлікт може виникнути і у випадку, коли власники ЗМІ заперечуватимуть поширення на них дії антимонопольного законодавства і законодавства про добросовісну конкуренцію. Вони можуть посылатися на право власності і комерційну свободу; посылання на свободу преси та її спеціальні гарантії лише посилять їхню позицію усупереч інтересам і цінностям свободи слова [5, с. 421].

Наведені аргументи підводять до третього підходу у визначенні співвідношення між свободою слова і свободою преси, який, на нашу думку, є найбільш зваженим: свобода преси не є свободою, відмінною від свободи слова; вона не має на меті захищати інтереси власників і редакторів ЗМІ. Свобода преси існує для того, щоб захистити інтереси і цінності свободи слова. Свобода преси є однією з гарантій свободи слова в цілому [6, с. 104]. Свобода преси є додатковою свободою; вона не може стояти вище за свободу слова. Додаткові привілеї і імунітети, можуть бути визнані за ЗМІ, якщо вони відповідають інтересам свободи слова, зокрема, публічному інтересу в існуванні багатоманітних і доступних джерел достовірної інформації.

Така позиція є привабливою: по-перше, вона підтримує аргументи щодо надання пресі та іншим ЗМІ особливих гарантій діяльності, обумовлених їхньою роллю у задоволенні суспільного інтересу в отриманні інформації; по-друге, дозволяє вирішити конфлікт між правами преси та правами окремих осіб, які здійснюють свободу слова; по-третє, вона визнає відмінність між свободою преси і свободою слова, однак не проводить між ними чіткої межі і не протипоставляє їх одна одній.

Аналіз практики Верховного Суду США засвідчує, що він несхильний надавати свободі преси особливого змісту. Так, американські судді відмовилися визнати за журналістами право не розкривати джерел інформації [7], мати доступ до тюрем для проведення інтерв'ю з ув'язненими і проведення журналістських розслідувань [8]. Разом із тим, Верховний Суд США визнав окремі податкові імунітети преси. Однак в цілому, захищаючи права преси, Верховний Суд США виходить з принципів свободи слова [9, с. 430-432].

Конституційний Суд ФРН, навпроти, не має жодних сумнів у тому, що свобода преси (*Pressefreiheit*) і свобода ефіру (*Rundfunkfreiheit*) є правами, відмінними від свободи слова. Формулювання статті 5 Основного Закону ФРН робить неминучим саме такий підхід. ЗМІ захищені конституцією як окремих інститут, їхня незалежність від втручання з боку держави є важливим елементом демократії. Незалежність ЗМІ поширюється як на збір інформації, так і на її розповсюдження; вона включає захист журналістських джерел. Інституційна свобода преси означає також, що ЗМІ захищені від економічних утисків [10, § 25; 11, § 124]. Однак, Конституційний Суд ФРН дав зрозуміти, що свобода

преси не надає журналістам та ЗМІ спеціальних прав, які б суперечили свободі слова.

Практика Конституційного Суду ФРН широко використовує третій підхід до встановлення співвідношення між свободою преси і свободою слова: перша є інструментальною свободою, похідною від другої і гарантується доти, доки забезпечує її принципи. Більш чітко Конституційний Суд ФРН сформулював свою позицію у справах про телебачення (*Rundfunkfreiheit*), визнавши свободу ЗМІ додатковою свободою, яка покликана забезпечити інтереси слухачів і глядачів в отриманні інформації та ідей [12, § 295, 320; 13, § 118, 152]. Конституційний Суд ФРН виходить зі свободи преси, коли аналізує правомірність обмежень, застосованих до преси з метою захисту інших фундаментальних свобод. Наприклад, попри те, що свобода преси поширюється і на серйозні політичні видання, і на «таблоїди», Конституційний Суд ФРН готовий обмежити діяльність других з метою захисту права на приватність; таблоїди не можуть посилаватися на гарантії свободи преси, якщо їхні історії є вигаданими або не мають цінності для публічної дискусії [11, § 124, 135].

Третій підхід до визначення співвідношення між свободою слова і свободою преси використовується й іншими правовими системами. Канадська хартія прав і свобод гарантує кожному право на свободу висловлювань, включно зі свободою преси та інших ЗМІ [14]. Отже, за канадською конституцією свобода ЗМІ не є окремою свободою, а входить до структури свободи слова.

У практиці Європейського суду з прав людини справи за участі преси складають окрему категорію справ за статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Попри те, що стаття 10 Конвенції не надає пресі окремих гарантій, Європейський суд, застосовуючи принцип розширеного тлумачення положень Конвенції й концепцію прав, які мають бути на увазі, вивів низку спеціальних прав журналістів, які є допоміжними або похідними від права на свободу вираження поглядів, проголошеного у статті 10 Конвенції. До таких прав належать: право на оціночне судження [15-18]; право на перебільшення і провокацію [19]; право на збереження конфіденційності джерел журналістської інформації [20]; право використовувати засоби масової інформації [21]; право поширювати інформацію, яка має суспільне значення [22]; право поширювати відомості, які формально є таємницею, що охороняється законом, але які вже були розголошені [23] тощо. Однак, права преси розглядаються в контексті свободи слова як її спеціальні гарантії і передумови.

На нашу думку, саме третій підхід має бути покладений в основу розмежування і визначення співвідношення між свободою слова і свободою преси, оскільки саме він більшою мірою відповідає принципам забезпечення свободи вираження поглядів. Відповідно, конфлікти між свободою слова і свободою преси слід вирішувати у спосіб, який, як найширше, захищає інтереси і цінності свободи вираження поглядів. Зокрема, це стосується редакційної свободи, яка є складовою свободи преси. Одним з проблемних питань є питання щодо надання

особі, яка зазнала атаки з боку газети, права дати відповідь на оприлюднені щодо неї звинувачення і, відповідно, покладення на газету обов'язку цю відповідь оприлюднити. Зазначене питання стосується не лише преси, але й мовних каналів. Зазначимо, що воно має різну практику вирішення. Так, Верховний Суд США у низці справ визнав право відповідати на газетну публікацію на сторінках тієї ж газети втручанням у редакційну політику видання [24]. Однак в іншому рішенні, яке стосувалося редакційної політики не газети, а теле- і радіоканалів Верховний Суд США підтримав право особи дати відповідь на звинувачення, які пролунали на її адресу [25].

Конституційний Суд ФРН визнав за особою право відповіді і право вимагати виправлення допущених ЗМІ помилок. На його думку, ці положення не порушують редакційну свободу, навіть якщо редакція, попри її бажання, змушена оприлюднювати певний матеріал. Конституційний Суд ФРН вважає, що це право захищає права особистості, передбачені статтею 2 Основного Закону ФРН, а також права читачів (аудиторії) почути обидві позиції [26].

Європейський суд також визнає правомірним втручанням у редакційну свободу право особи дати відповідь на публікацію і обов'язок редакції оприлюднити її. Це положення гарантує плюралізм думок і не створює надмірного втручання у свободу преси, оскільки редакція залишає за собою право відстоювати свою позицію [27].

При вирішенні конфлікту між редакційною свободою (свободою преси) і правом особи дати відповідь на публікацію (свободою слова) слід дотриматися підходу, продемонстрованого Конституційним Судом ФРН і Європейським судом, оскільки вони більшою мірою відповідають інтересам захисту свободи вираження поглядів.

Виділення свободи преси в окремий елемент свободи вираження поглядів, визнання її гарантією свободи слова дозволяє обґрунтувати надання журналістам та ЗМІ особливих прав, яких не мають і не можуть мати інші суб'єкти. Наприклад, це стосується податкової політики держави і надання ЗМІ податкових пільг.

Історія свободи вираження поглядів дає приклади того, як, використовуючи систему податків і зборів уряду успішно боролися з опозиційною пресою. Сьогодні в демократичних країнах спеціальні податки, якими обкладаються ЗМІ, є предметом уважного аналізу органів конституційної юрисдикції. Так, у справі *Grosjean v. American Press* Верховний Суд США визнав неконституційними встановлені штатом Луїзіана податки, оскільки вони спричинили масове закриття газет, які були опозиційними до уряду [28]. Верховний Суд США також визнав неконституційним спеціальний податок на чорнила та газетний папір, встановлений штатом Мінесота. Аргументи уряду, що газети звільнені від сплати загальних податків, не були прийняті до уваги. Суддя О'Коннер (O'Connor J.), автор рішення більшості, зазначив, що подібний податок створює ризик більш обтяжливих спеціальних податків у майбутньому [29]. Разом із тим, Верховний Суд США підтвердив конституційність загальних податків щодо кампаній, які обслуговують кабельне телебачення. У рішенні з

цього приводу зазначено, що податок на прибуток не зменшує можливості ЗМІ виконувати функції «сторожової собаки», контролюючи дії уряду.

У Великій Британії щодо окремих видів видань – книг, брошур, памфлетів, газет тощо встановлена нульова ставка податку на додану вартість. У судовій практиці країни розглядалося питання, чи поширюються податкові пільги на публікації букмейкерських контор, рекламні видання та журнали для реелторів. Британські суди дали негативну відповідь, оскільки подібні видання не містять новин і не розраховані на широку громадськість [30-31].

Політика держав з підтримання друкованих ЗМІ може передбачати надання поштових субсидій з метою поширення періодичних видань. Питання конституційності, поштових субсидій розглядалася, зокрема, Конституційним Судом ФРН. За висновком суду, такі пільги не конституційними, якщо вони надаються усім періодичним виданням, незалежно від їхнього змісту, тобто при наданні субсидій держава повинна дотримуватися принципу нейтральності. Відмова держави субсидіювати поштову розсилку рекламних матеріалів, що не мають жодного значення для суспільної дискусії і формування громадської думки, також відповідає конституції. Конституційний Суд ФРН підкреслив, що надання субсидій і пільг ЗМІ не є обов'язком держави у контексті свободи преси. Однак, якщо держава приймає на себе такі функції, гарантії свободи преси вимагають від неї рівного ставлення до всіх видань, незалежно від того, якими є ці видання – проурядовими чи опозиційними [32].

У демократичних країнах діяльність ЗМІ регламентується нормами як загального, так і спеціального антимонопольного законодавства. Типовим прикладом норм спеціального законодавства є встановлення більш жорстких умов злиття ЗМІ, ніж ті, які встановлені щодо інших суб'єктів господарської діяльності. Антимонопольне законодавство має на меті захистити права споживачів інформації від зловживань з боку великих компаній, які є лідерами інформаційного ринку; ці норми також захищають інтереси нових учасників, які бажають увійти на інформаційний ринок, заснувавши нові ЗМІ. Таким чином, спеціальне антимонопольне законодавство спрямоване на забезпечення принципу «медіа плюралізму» або «плюралізму інформації» [5, с. 430].

Конституційність норм антимонопольного законодавства може бути поставлена під сумнів, виходячи з різних міркувань: по-перше, їх можна розглядати в контексті права власності і свободи підприємницької діяльності; по-друге, – в контексті свободи вираження поглядів і свободи преси. Однак разом із цим, антимонопольні обмеження, встановлені щодо ЗМІ, можуть розглядатися як позитивний обов'язок держави, без якого неможливо забезпечення інформаційного плюралізму, а отже свободи вираження поглядів.

Вирішення цих комплексних питань залежить від розуміння співвідношення свободи слова і свободи преси. Якщо свобода преси сприймається як окрема інституційна свобода, відділена від свободи слова, то майже неможливо обґрунтувати конституційність

обмежень, передбачених антимонопольним законодавством щодо злиття ЗМІ. Однак, якщо свобода преси є свободою, яка обслуговує свободу слова, заборони на концентрацію медіаресурсів можуть бути пояснені, виходячи з необхідності інтересів захисту свободи слова. Серед цих інтересів – плюралізм джерел інформації і засобів її поширення.

Питання щодо конституційності антимонопольного регулювання діяльності ЗМІ доволі часто підіймається у США. Верховний Суд США дотримується погляду, що загальні положення антимонопольного законодавства можуть бути застосовані до преси. Як було зазначено у знаменитому рішенні по справі *Associated Press v. US*, свобода преси від втручання з боку уряду не санкціонує закриття преси від приватних інтересів [33]. Таким чином, свобода преси не надає газетам або іншим ЗМІ імунітету від законодавства, яке має на меті забезпечення свободи слова.

На рішення Верховного Суду США послалася Королівська комісія Великої Британії з питань преси, зазначивши, що законодавство, яке регулює питання злиття ЗМІ, відповідає гарантіям свободи слова [34, § 337]. Відтоді злиття ЗМІ є предметом спеціального контролю з боку держави [35, § 375].

У справі *Spiegel* Конституційний Суд ФРН дав зрозуміти, що свобода слова покладає на державу обов'язок попередити загрозу, яка походить від медіа монополій [36, § 176]. Свобода преси розуміється у її відношенні до плюралізму, який є важливішим для забезпечення свободи слова, ніж права окремих медіа корпорацій. Тому спеціальне антимонопольне законодавство у цій сфері є не лише конституційним, але й необхідним в контексті концепції свободи преси.

Висновки. Таким чином, встановлюючи співвідношення між свободою слова і свободою преси, слід визнати, що друга має обслуговуючий характер і виступає гарантією свободи слова. Саме такий підхід дозволяє обґрунтувати як додаткові права журналістів і ЗМІ, так і спеціальні обов'язки, які на них покладаються в інтересах забезпечення вільної дискусії і плюралізму думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дайси А.В. Основы государственного права Англии / Пер. с англ. О.В. Полторацкой; Под ред. проф. П.Г. Виноградова. – М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1907. - 320с.
2. A-G v. Guardian Newspaper Ltd. № 2. [1990] 1 AC 109.
3. Stewart P. Or of the Press // *Hating Law Journal*. – 1975. – № 26. – P. 630-643.
4. Royal Commission on the Press. Final Report 1974-1977. – GB: HMSO, 1977. Cmd 6810.
5. Barendt E. Freedom of Speech. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2005. – 510 p.
6. Lichtenberg L. Foundations and Limits of Freedom of the Press// *Democracy and the Mass Media: A Collection of Essays* / Edited by: Judith Lichtenberg. – Cambridge: CUP, 1994. – 424 p.
7. Branzburg v. Hayes 408 US 665 (1972).
8. Pell v. Procunier 417 US 817 (1974).
9. Anderson D. A. Freedom of the Press // *Texas Law Rev.* – 2002. – № 80. – P. 429-446.
10. Blinkfuer, 256 BVerfGE (1969).
11. Rechtsprechung, 80 BVerfGE (1989).

12. 3 Rundfunk-Urteil FRAG BVerfGE 57, 295 (1981)
13. 4 Rundfunk-Urteil Niedersachsen BVerfGE 73, 118 (1986).
14. Конституція Канади // Конституції зарубіжних країн: Навчальний посібник / За заг. ред. В. О. Серьогіна. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2009. – 664.
15. Lingens v. Austria, Judgment 8.07.1986. Series A. 103.
16. De Haes and Gijssels v. Belgium, Judgment 24.02.1997. Series A. 225.
17. Dalban v. Romania, Judgment 28.09.1999. Series A. 233.
18. Oberschlick v. Austria (2), Judgment 01.07.1997. Reports of Judgments and Decisions 1997-IV.
19. Prager and Oberschlick v. Austria, Judgment 26.04.1995. Series A. 313.
20. Goodwin v. the UK, Judgment 27.03.1996. Reports of Judgments and Decisions 1996-II.
21. Groppera Radio AG v. Switzerland, Judgment 28.03.1990. Series A. 173.
22. Fressoz and Roire v. France, Judgment 7.12.1995. Reports of Judgments and Decisions 1999-I
23. Weber v. Switzerland, Judgment 22.05.1990. Series A. 177.
24. Red Lion Broadcasting v. FCC 395 US 367 (1969).
25. Miami Herald v. Tornillo 418 US 241 (1974).
26. 11. Rundfunk-Urteil, Extra Radio Hof, BVerfGE 97, 298 (1998).
27. Ediciones Tiempo v. Spain (1989) 62 D&R 247.
28. Grosjean v. American Press 297 US 233 (1936).
29. Minneapolis Star & Tribune v. Minnesota Commssr of Revenue 460 US 575 (1983).
30. Evans & Marland Ltd. v. Commssr Of Customs and Excise (1988) VATR 125.
31. Snushall v. Commssr and Excise (1982) STC 537.
32. Postzeitungsdienst, BVerfGE 80, 124 (1989).
33. Associated Press v. US 326 US 1, 20 (1945).
34. Royal Commission on the Press. Report, 1961-1962. – GB: HMSO, 1962. Cmnd. 1811.
35. Communication Act 2003 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/contents>
36. Spiegel-Urteil, 20 BverfGE, 162 (1966).

УДК 340:316.325

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІЦНЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Воронова І. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
старший науковий співробітник

Анотація: Аналізуються особливості та значення правової основи громадянського суспільства, вносяться пропозиції щодо перспектив її зміцнення в міру успішного здійснення політичних, соціально-економічних, конституційно-правових, духовно-моральних реформ, які гарантують реалізацію прав і свобод особистості.

Ключові слова: громадянське суспільство, правова держава, чинне право, природне право, правові закони, правова основа громадянського суспільства, права і свободи особистості.

Аннотация: Анализируются особенности и значение правовой основы гражданского общества и делаются предположения о перспективах ее укрепления по мере успешного осуществления политических, социально-экономических, конституционно-правовых, духовно-нравственных реформ, гарантирующих реализацию прав и свобод личности.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, действующее право, естественное право, правовые законы, правовая основа гражданского общества, права и свободы личности.

Annotation: Analyses characteristics and significance of the legal framework for civil society and made assumptions about the prospects for its strengthening as the successful implementation of the political, socio-economic, constitutional and legal, spiritual and moral reform to guarantee the rights and freedoms of the individual.

Key words: civil society, the rule of law, the applicable law, natural law, legal acts, the legal basis for the civil society, rights and freedoms of the individual.

Питання формування, функціонування та розвитку громадянського суспільства і правової держави продовжують зберігати свій актуальний характер. Поза цими ціннісними суспільними явищами гідне існування особистості, забезпечення її прав і свобод втрачають своє практичне значення. Актуальність пізнання теоретичних і практичних сторін громадянського суспільства обумовлена суттєвим підвищенням ролі, яку відіграють громадяни та їх добровільні об'єднання в сферах політичних, економічних, соціальних, духовно-моральних перетворень.

Громадянське суспільство, виникаючи в «процесі і в результаті відділення держави від соціальних структур, відокремлення його як відносно самостійної сфери суспільного життя і роздержавлення низки громадських відносин» [1, с. 11], покликане брати на себе високу відповідальність у плані підтримки гідного існування для значної частини населення. У міру впровадження в суспільне життя розвинених інститутів демократії інтерес до практичного призначення громадянського суспільства постійно посилюється [2, с. 10, 87, 67].

Як свідчить аналіз відповідної літератури, багато аспектів функціонування громадянського суспільства потребують подальшого вивчення, це стосується і